

DAVID KALHOUS (BRNO)

SVĚDECTVÍ Z PRVNÍ RUKY? NAD „PRAMENNOU HODNOTOU“ NEJSTARŠÍCH VOJTĚŠSKÝCH LEGEND*

Sv. Vojtěch patří (alespoň podle představ střeoevropských historiografií) ke klíčovým postavám přelomu 10. a 11. století, a to i přesto, že pramenový materiál k jeho osobě je více než skromný. Sv. Vojtěchovi byly sice již velmi záhy po jeho smrti – roku 999, respektive 1004 – věnovány dva *Životy*¹ a jedno *Passio*², nicméně tyto skladby hagiografického charakteru poskytují pro biografii jen velmi nezřetelná vodítka³, legenda *Quattuor imensi iacet* je

* Studie vznikla v rámci výzkumného záměru *Výzkumné středisko pro dějiny střední Evropy: prameny, země, kultura* MSM 0021622426. Založena je na jedné z kapitol mé disertační práce *Kristiánova legenda a počátky českého politického myšlení*, odevzdané 1. dubna 2005 a obhájené na půdě Historického ústavu FF MU v Brně 21. června 2006.

¹ *Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita prior*, vyd. H. Karwańska, MPH n. s., t. IV. 1, Warszawa 1962; *Sancti Adalberti Pragensis episcopi et martyris Vita altera auctore Brunone Querfurtensi*, vyd. J. Karwańska, MPH n. s., t. IV. 2, Warszawa 1969. Obecně řešíla problematiku biskupských vitae z doby otonské a sálské S. Haarländer, *Vitae episcoporum. Eine Quellengattung zwischen Hagiographie und Historiographie untersucht an Lebensbeschreibungen von Bischöfen der regnum Theutonicum im Zeitalter der Ottonen und Salier*, Stuttgart 2000 (= Monographien zur Geschichte des Mittelalters 47). Vojtěchův obraz v těchto legendách konfrontoval F. Lotter, *Das Bild des hl. Adalbert in der römischen und der sächsischen Vita*, [w:] *Adalbert von Prag – Brückenbauer zwischen dem Osten und Westen*, red. H.H. Heinrix. Baden-Baden 1997 (= Schriften der Adalbert-Stiftung Krefeld 4), s. 77–107. K tzv. Canapariovi J. Fried, *Gnesen – Aachen – Rom. Beobachtungen zum älteren Adalbertsleben*, [w:] *Polen und Deutschland vor 1000 Jahren. Die Berliner Tagung über den „Akt von Gnesen“*, red. M. Borgolte. Berlin 2001, s. 235–279. K Brunonovi R. Wenskus, *Studien zur historischpolitischen Gedankenwelt Bruns von Querfurt*, Münster-Köln 1956 (= Mitteldeutsche Forschungen 5), s. 69–202.

² A. Rutkowska-Plachcińska, *Pasje świętych Wojciecha i Brunona z tzw. Kodeksu z Tegernsee*, *Studia Źródłoznawcze* 40 (2002), s. 19–41.

³ Viz dále v textu.

považována za pozdní⁴, několik málo analistických zmínek⁵ a listin⁶ rovněž neumožňuje chronologii Vojtěchova života příliš zahustit. Spíše pro poznání samotného Vojtěcha má význam studium Vojtěchovy údajné „pozůstalosti“ a zejména jeho vlastního literárního díla⁷. Svědectví o jeho soudobém významu poskytuje věnování, které Kristián vtělil do prologu svého díla⁸.

Proto také existuje velmi málo prací, jež by se analyticky věnovaly Vojtěchovu itinerárii a podrobně rozebíraly běh jeho života. Posledním autorem,

⁴ Ačkoli A. Kolberg, *Das Lobgedicht auf den hl. Adalbert*, Zeitschrift für Geschichte und Altertumskunde Ermlands 7 (1879–1881), s. 79–112, 373–598 (neměl jsem k dispozici), M. Uhlirz, *Die älteste Lebensbeschreibung des hl. Adalbert*, Göttingen 1957 (= Schriftenreihe der historischen Kommission der Bayerischen A. d. W. 1) (neměl jsem k dispozici) a O. Králík, *O nejstarší vojtěšskou legendu*, Československý časopis historický (= ČsČH) 9, 1961, s. 865–880; týž: *Filiace vojtěšských legend*, Praha 1971 považují tuto skladbu za nejpůvodnější, není v současném bádání tento názor akceptován. Přehledně shrnul důvody pro odmítnutí této teze D. Třeštík, *Radim, Kristián, vojtěšské legendy a textologie*, ČsČH 15 (1967), s. 691–704. Důkladný rozbor této památky obsahuje také práce J. Kalvodové, *Versus de passione sancti Adalberti*, Brno 1962 (= disertace na Ústavu klasických studií FF MU), zejména na s. 31–98, jež přináší spolu s Třeštíkovým článkem dostatečné důkazy pro její pozdní původ. Zvláštní pozornost této památce věnoval J. Vilíkovský, *Versus de passione s. Adalberti. Několik poznámek*, Sborník prací filozofické fakulty Komenského univerzity 6 (1929), s. 317–350 definitivně odlišil autora *Quatuor* od Kosmy, potvrdil však předpoklad, že tato památka pochází z poslední čtvrtiny 11. století. K tomu viz také korekce v B. Ryba (rec.): Vilíkovský, J.: *Versus de passione s. Adalberti. Několik poznámek*. SPFFU-Ko 6, 1930, s. 315–351, Listy filologické 57 (1930), s. 392–401. Touto památkou (a dalšími *passiones*) se v souvislosti s pokusem o rekonstrukci běhu Vojtěchova života nebudeme zabývat, a to z důvodu, že se sice jedná o významné a zajímavé doklady Vojtěchova kultu, o něm samém se z nich mnoho nového nedozvíme.

⁵ Viz dále v textu.

⁶ CDB I, nr 37, s. 43. Starší bádání si ještě nebylo jisto autenticitou tohoto lístku. Nověji se sice o ní nepochybuje, není to však díky nějakému přesvědčivému důkazu, ale proto, že diskuse v tomto směru prostě ustala. Pochází ze stejného heiligenkreuzského rukopisu jako bula Štěpána V., údajné Vojtěchovo kázání a sbírka několika biskupských kapitulářů a penitenciářů z karolínské doby. K rukopisům viz W. Wattenbach, *Handschriften des Stiftes Heiligenkreuz*, Archiv 10 (1851), s. 594–600; *Capitula episcoporum I*, vyd. P. Brommer, [w:] *MGH Leges Capitula episcoporum*, t. I, Hannover 1984, s. 12; W. Hartmann, *Das Konzil von Worms 868. Überlieferung und Bedeutung*, Göttingen 1977 (= Abh. Der Akademie der Wissenschaften: Phil.-hist. Klasse III. 105) shodně spojují vznik tohoto rukopisu s 10.–11. stoletím a kladou jeho vznik do prostoru dnešního jihovýchodního Německa. Wattenbach rovněž s odkazem na vlastnickou poznámku upozorňuje, že se do Heiligenkreuzu dostal až ve 14. století. Srov. k tomu D. Třeštík, J. Zachová, *Adhortace De ammonicione ad presbyteros a biskup Vojtěch*, Český časopis historický 99 (2001), s. 279–282.

⁷ Viz D. Třeštík – J. Zachová, *Adhortace*, s. 282–284.

⁸ Srov. *Legenda Christiani*, prologus, vyd. J. Ludvíkovský, Praha 1978, s. 8–10; tamtéž, rozd. 7, s. 68.

který se pokusil tuto problematiku uchopit celkově, byl na konci 19. století H.G. Voigt⁹. Ačkoli další bádání věnovalo poměrně značnou pozornost údajné Vojtěchově misijní cestě do Uher nebo některým dalším speciálním otázkám¹⁰, chronologií jeho pobytu v Římě, jež je zřejmě pro jeho život klíčový, nezabýval se důkladně nikdo, a to přesto, že se značná pozornost soustředila k objasnění jeho „obsahu“. Přesto by upřesnění chronologie Vojtěchova života mohlo pomoci stanovit jisté limity hypotézám o cílech sv. Vojtěcha v Římě a také poskytnout východisko pro vnitřní kritiku vojtěšských legend.

Jak Vojtěchovo vysvěcení biskupem roku 983, tak jeho údajné birmování budoucím magdeburským arcibiskupem Adalbertem roku 961¹¹ naznačují, že se sv. Vojtěch narodil v rodině vznešeného Slavníka a jeho manželky Střezislavy¹² okolo roku 953¹³.

⁹ H.G. Voigt, *Adalbert von Prag. Ein Beitrag zur Geschichte der Kirche und des Mönchtums im zehnten Jahrhundert*, Westend – Berlin 1898. Práce R. Holinky, *Svatý Vojtěch*, Brno 1947 a F. Dvorníka, *Svatý Vojtěch, druhý pražský biskup*, Olomouc 1997² mají pouze přehledový, popularizační charakter. Novější studie D. Třeštíka vznikla později než tato; autorovi děkuji za jeho zaslání.

¹⁰ G. Labuda, *Święty Wojciech – biskup – męczennik, patron Polski, Czech i Węgier*, Wrocław 2000²; J. Sláma, *Plzeň-Doubravka. K problému věrohodnosti svatovojtěšské tradice*, [w:] *Svatovojtěšská tradice v dějinách našeho národa a církve a její význam dnes. Sborník ze symposia k tisícím výročí smrti biskupa Vojtěcha Slavníkovce*, red. Z. Souček, Praha 1997, s. 25–29.

¹¹ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 4, s. 5. Nelze vyloučit, že se Adalbert a Vojtěch stali „obětí“ obvyklé snahy spojovat světce s významnými osobnostmi doby a naopak. K okolnostem Adalbertova pověření misí viz *Continuatio Reginonis ad A. 961*, wyd. F. Kurze, MGH SRG, t. [50], Hannover 1890, s. 170. Důvodem návštěvy Libice snad mohl být prostý fakt, že tento hrad ležel na obchodní stezce, kterou musel cestou na Rus použít i Adalbert. Důvodem tedy asi nebyla snaha načerpat znalosti o staroslověnském obřadu, jak se domnívá R. Holinka, *K česko-ruským vztahům v 10. století*, Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity II. 2–4, 1953 (= Zdeňku Nejedlému k 75. narozeninám), s. 225–226. Bádání ještě uvažuje o tom, že nemuselo jít o birmování, ale o postřížiny, které si Bruno s birmováním spletl, nebo je dokonce zaměnil schválně, aby své „západní“ čtenáře nezmátl. K tomu srovn. podobný případ ve svatováclavské legendární tradici zmiňovaný v práci D. Třeštíka, *Počátky Přemyslovců. Vstup Čechů do dějin (535–935)*, Praha 1997, s. 198–200.

¹² *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 1, s. 3–4; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 1, s. 3–4.

¹³ Obdobně J. Sláma, *Slavníkovci – významná či okrajová záležitost českých dějin 10. století?*, *Archeologické rozhledy* 47 (1995), s. 183–184. Naopak H. G. Voigt, *Adalbert von Prag*, s. 16 a pozn. 83, s. 249–250 argumentuje ve prospěch roku 956. K dodržování předepsaného věku při svěcení biskupů, ovšem v jiném prostředí G. Kampers, *Zum Weihalter der Bischöfe im spanischen Westgottenreich: Rechtsnorm und Rechtswirklichkeit*, *Zeitschrift der Savigny Stiftung: Studien zur Rechtsgeschichte Kanonistische Abteilung* 66 (1979), s. 320–333.

Po svém Vojtěch pocházel otcí z rodu Slavníkovců¹⁴. Máme-li věřit legendárním *topoi*, byl už v raném dětství zasvěcen Bohu a tomu také odpovídalo jeho vzdělání¹⁵. Po domácí přípravě, kdy ho zřejmě vyučoval kněz na dvoře jeho otce Slavníka, byl okolo roku 972 poslán na studia do Magdeburgu. I tam jej doprovázel jeho věrný průvodce (nikoli učitel) Radla¹⁶. U mistra Oktrika se Vojtěchovi dostalo vzdělání¹⁷. Po smrti arcibiskupa Adalberta a po odchodu mistra Oktrika¹⁸, povoláného do císařské kanceláře, se však Vojtěch vrátil domů. Do Prahy přišel údajně s podjáhenským svěcením¹⁹.

2. ledna 983²⁰ zemřel první pražský biskup Dětmár a již 19. února byl na jeho místo knížetem Boleslavem, Čechy i klérem zvolen Vojtěch, v té době snad jeden z pražských kanovníků. Kosmas tvrdí, že volbě došlo – poněkud netradičně a snad i symbolicky – na Levém Hradci²¹, kde – slovy jedné listiny – „(české) křesťanství mělo svůj počátek“²². Z Čech Vojtěch zamířil do Itálie. Z rukou císaře Oty II. přijal mladý zvolenec investituru, aby mohl být na sv. Petra a Pavla, tj. 29. června, ve Veroně vysvěcen mohučským arcibiskupem Willigisem²³.

¹⁴ Podle D. Třeštíka, *Počátky Přemyslovců (535–935)*, s. 425 či J. Slámy, *Slavníkovci*, s. 188 se jednalo o boční větev Přemyslovců. Autoři vycházejí z toho, že Kristián byl synem Boleslava I. a při tom oslovoval Vojtěcha *nepos*.

¹⁵ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 2, s. 4–5; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 2, s. 4.

¹⁶ Dále v textu jej zmiňuje Bruno. Viz *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 15, s. 17.

¹⁷ Je otázka, zda to bylo skutečně po devíti letech, vyloučit (ani potvrdit) tuto možnost nemůžeme. Tak pouze *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 6, s. 6.

¹⁸ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 6, s. 9; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 6, s. 6.

¹⁹ Tvrdí to alespoň *Cosmae Pragensis Chronica Boemorum*, vyd. B. Bretholz, MGH SRG N.S., t. 2, Berlin 1923, ks. I, rozd. 25, s. 46.

²⁰ Obvykle se udává rok 982. Avšak tento údaj nemá – až na zmínku v *Annales Bohemici ad A. 982*, vyd. J. Emler, FRB, t. II. 2, Praha 1875, s. 381: *Sanctus Adalbertus in Pragensem episcopum consecratur* – žádnou oporu v pramenech. *Kosmova kronika*, na kterou se bádání vesměs odvolává, dokonce uvádí, že Dětmár zemřel 2. ledna 969. Opřít se tedy můžeme pouze o zprávu o Vojtěchově investituře a vysvěcení, jež připadají na červen 983. Vzhledem k tomu, že se volba nového biskupa obvykle jen málo opožďovala za smrtí předchozího – církevní kánony ostatně umožňovaly prodlení maximálně tříměsíční, považují za pravděpodobnější, že Dětmár zemřel na samém počátku roku 983.

²¹ Tak ovšem až *Cosmae Chronica* I. 25, s. 47; *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 7, s. 11 píše o místě nedaleko Prahy a přesné datum neznají.

²² *Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae*, vyd. G. Friedrich, t. I, Praha 1904–1907, nr 124, s. 130: [...] *ubi christianitas incepta est* [...].

²³ S přesnou datací svěcení *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 8, s. 12–13. *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 9, s. 18 pouze uvádějí, že k tomu došlo ve Veroně. O setkání Vojtěcha

Někdy v té době vznikl také popis hranic pražského biskupství dokládající misijní ambice nového biskupa i zřejmý zánik konkurenční moravské diecéze²⁴. O tom, jaký mohl být konečný cíl druhého pražského biskupa, lze ovšem pouze spekulovat²⁵. O případných dalších záměrech Vojtěchových, např. dosáhnout povýšení Prahy na centrum metropole, jež by směřovalo nejen proti jednomu z nejvýznamnějších císařských dvořanů, mohučskému arcibiskupu Willigisovi²⁶, ale také proti proklamované „svrchovanosti“ „římského impéria“, se však můžeme pouze dohadovat.

Protože Vojtěchovu první cestu do Říma legendisté spojili s pobytem císařovny Teofanu v Itálii²⁷, dá se dosti přesně určit *datum ante quem*. Teofanu totiž zamířila do Itálie na sklonku roku 989, aby Vánoce oslavila v Římě²⁸. Zpět na sever vyrazila někdy v březnu 990, protože již 1. dubna 990 vydala svým jménem listinu v Ravenně²⁹. Vojtěch tedy musel být v Římě před koncem března 990.

s biskupem Gerardem z Toul se zmiňují *Widrici Vita s. Gerardi episcopi Tullensis*, rozd. 6, vyd. G. Waitz, MGH SS, t. IV, Hannover 1841, s. 495.

²⁴ Viz D. Kalhous, *Anatomy of a Duchy. The Political and Ecclesiastical Structures of Early Přemyslid Bohemia*, Leiden–New York 2012, s. 81–98. Podobně – ovšem s důrazem na Boleslava II. – uvažoval i R. Nový, *K předloze DH IV.390, [w:] Scientia nobilitat. Sborník k počtě prof. PhDr. Františka Kavky, DrSc., Praha 1999* (= Příspěvky k dějinám vzdělanosti 1, 1998), s. 11–12. Nakolik lze věřit ve Vojtěchovo působení v Uhrách, jak tvrdí *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 16, s. 19 a *Legenda maior sancti Stephani regis*, rozd. 4–5, vyd. E. Bartoniek, *Scriptores rerum Hungaricarum*, t. II, Budapest 1938, s. 380–381, není jasné. K tomu T. von Bogyay, *Adalbert von Prag und die Ungarn. Ein Problem der Quellen-Interpretation*, Ungarn-Jahrbuch 7 (1976), s. 9–36.

²⁵ Bez souhlasu císařského dvora prý měli vyjednat *Dagome iudex* piastovští vyslanci na papežském dvoře a ani jejich plán se neuskutečnil hned a beze zbytku, viz Ch. Warnke, *Ursachen und Voraussetzungen der Schenkung Polens an den heiligen Petrus, [w:] Europa Slavica – Europa Orientalis. Festschrift für Herbert Ludat zum 70. Geburtstag*, red. K.–D. Grothusen, K. Zernack, Berlin 1980, s. 142–145, 170–172.

²⁶ Stačí si prostudovat rejstřík v *Diplomata Ottonis II. et III.* Willigis se stáhnul do pozadí ke konci tisíciletí.

²⁷ Nelze vyloučit, že důvodem této snahy Brunonovy a tzv. Canaparria bylo spojit jej právě s Teofanu.

²⁸ *Annales Hildesheimenses ad A. 989*, vyd. G. Waitz, [w:] MGH SRG, t. [8], Hannover 1878, s. 25: *Theophanu imperatrix, mater regis, Romam perrexit, ibique natalem Domini celebravit, et omnem regionem regi subdidit. Die Briefsammlung Gerberts von Reims*, vyd. F. Weigle, [w:] MGH *Die Briefe der deutschen Kaiserzeit*, t. II, Weimar 1966, nr 160, s. 188–189 snad z listopadu 989, v němž se Gerbert omlouvá, že se nemohl s císařovnou účastnit cesty do Říma a slibuje tam dorazit na Velikonoce.

²⁹ Viz *Diplomata Theophanu*, vyd. T. Sickel, [w:] MGH DD, t. II. 2, Hannover 1893, nr 2, s. 876–877. V Římě je naposledy dosvědčena v listině Jana XV. z 1. února 990, v níž

Uřčeme nyní i *datum post quem*. H. G. Voigt³⁰ vycházel z předpokladu, že slavné sliby Vojtěch složil 19. dubna 990³¹. Vzhledem k tomu, že před jejich složením bylo podle Voigta třeba projít minimálně ročním noviciátem, znamenalo by to, že do kláštera musel Vojtěch vstoupit počátkem roku 989³². Pokud cesta do Říma trvala alespoň měsíc, nezbývalo by než uznat, že se Voigt nezmýlil a Vojtěch by pak skutečně mohl odejít do Iálie již na přelomu let 988 a 989³³.

Voigt svou úvahu dále podpořil odkazem na *Vita altera*³⁴, v níž se uvádí, že Vojtěch v klášteře pobyl celých pět let³⁵. Domníval se totiž, že se údaj vztahuje k Vojtěchovu pobytu přímo u sv. Alexia a Bonifáce³⁶. Vzhledem k tomu, že lze zmínku o pěti letech strávených v klášteře vztáhnout i k Vojtěchovu mnišství obecně, nelze ovšem mít tuto hypotézu za prokázanou. Voigtův koncept zpochybňuje také údaj, že Vojtěch hodlal z Říma zamířit do Svaté země a na sklonku roku 989 o tom vyjednával s císařovnou³⁷. Avšak podle Voightovy hypotézy by již Vojtěch musel trávit několikátý měsíc v noviciátu. Ani popisy pobytu v Římě, navíc z pera legendisty, jenž vyzdvihoval Vojtěchovo mnišství, nevzbuzují dojem, že by se Vojtěch v Římě před setkáním s císařovnou zdržoval delší dobu. A je tu i další indicie, která ukazuje na rozpornost Voigtem navržené chronologie: autor *První legendy* tvrdí, že císařovna byla v Římě právě v těch dnech, kdy Vojtěch údajně jednal s papežem³⁸. Vzhledem k tomu, že podle pruského historika měl Vojtěch tou dobou pobývat v Římě

intervenuje spolu s biskupem Hugonem z Würzburgu, viz *Papsturkunden 896–1046*, vyd. H. Zimmermann, t. I, Wien 1984 (= Österreichische Akademie der Wissenschaften: Phil.-hist. Klasse: Denkschriften 174/ Veröffentlichungen der Historischen Kommission 3), nr 305, s. 591–592; H. Zimmermann, *Regesta Imperii II. 5. Papstregesten 911–1024*, Wien – Köln – Weimar 1998², nr 683, s. 208.

³⁰ H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, pozn. 201, s. 260–261.

³¹ Datum vyplývá ze *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 16, s. 24. Rok uvádějí *Annales Bohemici ad A. 990*, s. 381: *Sanctus Adalbertus episcopus Rome ad sanctum Alexium monachus niger effectus est; Annales Pragenses ad A. 990*, vyd. J. Emler, [w:] FRB, t. II. 2, Praha 1875, s. 377: *Professio sancti Adalberti; Cosmae Chronica*, ks. I, rozd. 28, s. 51.

³² H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, pozn. 201, s. 260–261.

³³ Tamtéž, pozn. 201, s. 260–261.

³⁴ H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, pozn. 201, s. 260–261.

³⁵ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 14, s. 17: [...] *quinquennio pleno miles in monasterio erat [...]*.

³⁶ H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, pozn. 201, s. 260–261.

³⁷ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 14, s. 20; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 12, s. 13–15.

³⁸ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 14, s. 20: *Erat autem ipsis diebus Romę imperatrix augusta Theuphanu, [...]*.

delší dobu, bylo by třeba naleznout vysvětlení půlročního hiátu mezi příjezdem do Říma a vyjednáváním s pontifikem, když by rozmluva s ním byla hlavním cílem jeho cesty. Pokud je tedy správná Voigtova premisa o ročním noviciátu a platí-li, že se zmínka o pěti letech v klášteře vztahuje k Vojtěchovu mnišství obecně, není dále možné Voigtovu chronologii udržet. Znamenalo by to, že Vojtěch přišel do Říma v druhé polovině roku 989 a benediktinem se stal – v rozporu s tvrzením *Annales Pragenses* – buď počátkem roku 991 nebo spíše na jaře 992.

Druhou Vojtěchovu cestu do Říma spojil H. G. Voigt s rokem 994 a opět odkázal na údaj legendy o Vojtěchově pětiletém pobytu v klášteře³⁹. Domníval se rovněž, že sv. Vojtěch o událostech na Libici nevěděl ještě v době, kdy se v Římě jednalo o jeho dalších osudech, tedy na květnové synodě roku 996⁴⁰. Že Vojtěch o pobití svých bratří nic nevěděl, však byl opět pouze Voigtův dohad, pro který nemohl uvést žádnou pozitivní indicii. Umožňoval mu pouze vysvětlit, jak to, že se uvažovalo o Vojtěchově návratu po té, co se byli na Libici pobiti jeho bratři. Jediným jistějším datem proto zůstává 25. květen 996, kdy nový papež svolal v Římě synodu⁴¹. Právě ta totiž jako jediná může být identifikována se synodou, na níž se podle vojtěšských legend mělo jednat o Vojtěchově dalším osudu.

Vzhledem k tomu, že Ota před odjezdem do Itálie pobýval počátkem března 996 v Řezně⁴², mohl o pobití Vojtěchových příbuzných vědět. Pak by byl jeho prostřednictvím informován i sám Vojtěch. To je ovšem rovněž dosti nejistý argument.

Přesto však považuji za pravděpodobnější jiný než Voigtův scénář: Vojtěch znovu „uprchl“ do Říma nejdříve na podzim roku 995. Za klíčové datum musíme bezpochyby považovat 28. září 995⁴³, kdy byla přepadena Libi-

³⁹ H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, s. 260–261, pozn. 201.

⁴⁰ Tamtéž, s. 58–64.

⁴¹ *Diplomata Ottonis III.*, vyd. T. Sickel, [w:] MGH DD, t. II. 2, Hannover 1893, nr 201, s. 609–611; *Papsturkunden II*, nr 326, s. 637–639; H. Zimmermann, *Papstregesten*, nr 756, s. 231–232.

⁴² M. Uhlirz, *Regesta Imperii*, t. II. 3. *Otto III.*, Graz – Köln 1956, nr 1164b, s. 610.

⁴³ Datace této události je založena jednak na Brunově tvrzení, že k přepadení došlo v sobotu v předvečer sv. Václava, což dává dohromady rok 995. Viz *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 21, s. 26–28, zvl. s. 27. Ve prospěch této datace svědčí navíc zmínka, že nejstarší z bratří Soběslav unikl jen díky své účasti na císařem pořádané vojenské výpravě proti pohánům. Ta se konala právě roku 995, jak uvádějí *Annales Hildesheimenses ad A. 995*, s. 26: *Rex Abodritos vastavit, urbes et oppida disiecit; occurritque in auxilium Bolizlau filius Misaco*

ce a vybití Vojtěchovi bratři. Po tomto datu již Vojtěch v Praze jistě nepůsobil, nasvědčuje tomu ostatně vypravování o jeho pobytu v klášteře v době před císařskou korunovací⁴⁴. Za nepřímé potvrzení hypotézy o Vojtěchově útěku v souvislosti s událostmi na podzim 995 lze považovat Thietmarem zmiňovanou klatbu, kterou prý Vojtěch na útěku stihl Čechy, možná však pouze přímé viníky vraždění, své nepřátele⁴⁵.

Na základě předchozích úvah dospíváme k tomuto chronologickému schématu:

	Voigtova chronologie	Nový návrh
První pobyt v Římě	988–992	Kc. 989 – první pol. 992
Druhý pobyt v Římě	994–996	Podzim 995–996

To nás ovšem přivádí k otázce zodpovědnosti za přepadení Libice a po-
tažmo zpět k problémům interpretace vojtěšských legend obecně a Vojtěcho-
vy první cesty do Říma zvlášt'. Bruno vyslovuje svůj názor velmi zřetelně: za
viníka prohlašuje pověstnou přemyslovskou krutost, které kdysi padl za obět'
sv. Václav⁴⁶. Odlišné stanovisko vcelku pochopitelně zaujímá Kosmas. Ten
uvádí, že kníže Boleslav byl tou dobou ochromen nemocí, a z útoku viní pře-
dáky⁴⁷. Jeho údaj nepřímo potvrzuje Thietmar, který ovšem Boleslavovu para-
lýzu připisuje na vrub klatbě, jíž měl na něj za jeho neposlušnost seslat prá-
vě Vojtěch⁴⁸. Obě historie, Kosmova i ta Brunonova, mají za cíl buď Boleslava
omluvit, nebo očernit. Avšak větší smysl dává verze Kosmova, v jistém smyslu

cum magno exercitu, necnon Boemani cum filio alterius Bolizlau venerunt; receiptque se rex in Saxoniam cum exercitu incolumi. Viz D. Třeštík, Radim, Kristián, vojtěšské legendy, s. 695.

⁴⁴ S tím je ovšem v jistém rozporu zpráva *Thietmari Merseburgensis episcopi Chronicon*, vyd. R. Holtzmann, MGH SRG N.S., t. 9. Berlin 1935, ks. IV., rozd. 28 (19), s. 165: *In prima estate Adelbertus Boemiorum episcopus, [...], omnes excommunicans Romanam ad excusandam se apud apostolicum venit.* R. Holtzmann v pozn. 6, s. 164 tvrdí, že zpráva je textově blízká zmínce Análů Quedlinburských o Vojtěchově martyriu, jde však zřejmě o přehlédnutí, neboť v *Annales Quedlinburgenses* nic takového nestojí.

⁴⁵ Viz přechozí pozn.

⁴⁶ Zvlášt' výrazně to tvrdí *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 21, s. 26–28. V jistém smyslu lze Brunonovi přitakat, neboť podle středověkých představ byl každý panovník zodpovědný za pořádek ve své zemi.

⁴⁷ *Cosmae Chronica*, ks. I, rozd. 29, s. 53.

⁴⁸ *Thietmari Chronicon*, ks. VII, rozd. 56 (41), s. 468: *Quem (Thieddaga) Bolizlavus senior ob inobedientiam Christi preconis paralisi percussus licentia Thietmari abbatis vocavit eiusque*

potvrzená Thietmarem, a to i proto, že v případě odpovědnosti pražské dynastie za likvidaci Slavníkovců by jakékoli úvahy o Vojtěchově návratu do Prahy⁴⁹ postrádaly smysl. Brunonova představa o běhu věcí by pak nebyla ani tak „pravdivým a věrným záznamem“ běhu věcí, jako spíše výsledkem transformace historické paměti v souvislosti s Vojtěchovou smrtí, jež mezi Přemyslovce a sv. Vojtěcha postavila (nebo alespoň měla postavit) určitou bariéru, oddělila je od sebe, aby zároveň osudy mučedníka spojila s císařem a Polskem. V základech této konstrukce jistě spočívala i představa o zodpovědnosti vládců – v daném případě Boleslava II. – za mír a pořádek v zemi a tedy, byť jen nepřímou, i za osud Vojtěchových bratří.

V jistém smyslu nás tento případ varuje i předtím, abychom příliš důvěřovali tvrzením legend o blízkém vztahu mezi sv. Vojtěchem a mocnými jeho doby. Např. Život toulského biskupa Gerarda vzniklý již po smrti sv. Vojtěcha sice zmiňuje setkání jeho hrdiny s mučedníkem⁵⁰, avšak současný zápis cesty do Říma z pera arcibiskupa Sigerica se o přítomnosti budoucího světce a údajně významné osoby ve Městě vůbec nešíří⁵¹. Podobně na Vojtěcha nenarazíme ani v listinách císařovny Teofanu nebo jejího syna, jemuž měl být již za života tak blízký zde však lze jistě nalézt mnoho jiných vysvětlení.

Zdá se tedy, že Vojtěch ze země odešel v souvislosti s přepadením Libice někdy na podzim 995⁵². Tato událost nebyla vyvrcholením dlouholetých sporů mezi Přemyslovci a Slavníkovci, jednalo se spíše o důsledek Vojtěchovy snahy hájit církevní právo (a zejména postavení biskupa)⁵³ proti právu „zem-

magisterio levius habere cepit. Sed lampas ardens Woitegus cum ex huius mundi caligine, ut pre-dixi, subtraheretur, auxilio prefati ducis sedem suam is a tertio Ottone ad regendum suscepit.

⁴⁹ Dle *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 18, s. 23 Willigis usiluje o Vojtěchův návrat [...] *antiquam cantilenam cantat* [...]. Dle S. Haarlander, *Vitae episcoporum*, s. 422–424 vystupuje Willigis v legendě jako klasický rozvratník, „Friedensstörer“. Zde nutno připustit, že úvahy o Vojtěchově návratu mohou být výsledkem autorského záměru a nikoli nutně odrazem skutečnosti. Za zmínku stojí také skutečnost, že si Vojtěch údajně vymohl jistou úlevu: pokud ho jeho stádo odmítne, smí se vydat hlásat křesťanství pohanům, viz *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 22, s. 33–34; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 18, s. 23.

⁵⁰ *Widrici Vita s. Gerardi episcopi Tullensis*, vyd. G. Waitz, [w:] MGH SS, t. IV, Hannover 1841, rozd. 6, s. 495.

⁵¹ V. Ortenberg, *Archbishop Sigeric's journey to Rome in 990*, Aglo-Saxon England 19 (1990), s. 197–245.

⁵² K tomu zejména v souvislosti s rozdíly mezi *Vita prima* a *Vita altera* S. Haarlander, *Vitae episcoporum*, s. 390–392, obecněji na s. 403–414.

⁵³ K významu práva azylu v souvislosti s budováním biskupské moci v merovejské Gallii viz S. Esders, *Rechtsdenken und Traditionsbewusstsein in der gallischen Kirche zwischen Spätan-*

skému"⁵⁴, jež si předáci poškozeného rodu vyložili jako vyhlášení nepřátelství a podle toho zareagovali. Není vyloučeno, že šlo jen o vyvrcholení rozporů mezi biskupem usilujícím zvýšit kontrolu nad církví a velmoži, kteří naopak stáli spíše o zachování svrchovanosti nad svými kostely. Tuto hypotézu potvrzují jak Brunonem zachycené (a co do konkrétního obsahu jistě fiktivní) výhružky velmožů⁵⁵, tak úmysl mohučského arcibiskupa poslat Vojtěcha zpět do Prahy.

V Římě Vojtěch údajně dlouho nezůstal. Místo okamžitého návratu do Čech nebo alespoň vyslání poselstva do Prahy však zamířil s císařem přes Alpy do Cách⁵⁶, odkud vyrazil na pouť dnešní Francií: navštívil Tours s hrobem sv. Martina, Paříž, kde poslední odpočinek našel sv. Dionýzios, a Fleurs s ostatky sv. Benedikta⁵⁷. Z Francie se vrátil zpět ke dvoru, kde se mu ve snu mělo dostat prvního vidění o své mučednické smrti – jak mu alespoň onen sen vylo-

tike und Frühmittelalter. Zur Anwendbarkeit soziologischer Rechtsbegriffe am Beispiel der kirchlichen Asylrechts im 6. Jh., Francia 20 (1993), s. 97–125. Jak museli mezi protikladnými zájmy manévrovat vysocí církevní hodnostáři v říši, ukázal např. H. Thomas, *Erzbischof Siegfried I. von Mainz und die Tradition seiner Kirche. Ein Beitrag zur Wahl Rudolfs von Rheinfeld*, Deutsches Archiv 26 (1970), s. 368–399.

⁵⁴ Původní legendisty zachycený úmysl Vojtěchův vydávat se za cizoložníka odkazuje k *Arbeonis episcopi Frisingensis Vita vel passio sancti Haimhrammi martyris*, vyd. B. Krusch, [w:] MGH SRG, t. [13], Hannover 1920, verze A, rozd. 9, s. 39–40. Nověji podobně uvažuje D. Třeštík, *Kdo a proč vyvraždil Slavníkovce? Spor biskupa Vojtěcha s Vršovci*, *ĎaS* 1/28 (2006), s. 14–16, což je vzhledem k jeho chápání významu velmožů v 10. století poněkud paradoxní. Upozorňují, že užití termínu „zemské právo“ není zcela na místě, neboť se tento pojem v pramenech vyskytuje až v 11. století, viz G. Köbler, *Land und Landrecht im Frühmittelalter*, ZRGGA 86 (1969), s. 1–40; na daném místě jím myslím právo tradiční, ne-církevní. Zda platilo toto tradiční právo pro celou zemi a zda jej prosazovaly a „nalézaly“ relativně pevné instituce, považují spíše za nepravděpodobné.

⁵⁵ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 19, s. 30: [...] *habemus fratres tuos, in quorum uxori-bus, prole et prediis hoc malum ulciscamur*.

⁵⁶ M. Dvořák, *Příspěvek k životopisu sv. Vojtěcha*, ČČH 4 (1898), s. 62–63 se domnívá, že se v Cáchách o Velikonocích v letech 995–996 sv. Vojtěch a Ota III. nemohli potkat a datuje proto případnou korunovaci k r. 992. Můžeme se samozřejmě přít o to, nakolik lze *Cosmae Chronica*, ks. I, rozd. 28, s. 50 vůbec důvěřovat. Na rozdíl od M. Dvořáka však soudím, že alespoň v roce 995 setkání možné bylo, protože Vojtěch v té době ještě pobýval doma a Ota skutečně slavil Velikonoce v Cáchách (viz *Diplomata Ottonis III.*, nr 164, s. 576). Za mnohem zajímavější však považuji existenci tradice, která zprostředkovává historiku o Vojtěchovi, korunujícím samotného císaře, jak to činívají arcibiskupové, a během mše, jak to odpovídalo českému korunovačnímu obřadu.

⁵⁷ Tak *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 19, s. 24–25. Notker v *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 25, s. 37–38 však o Paříži nic neví.

žil Leo z Vercelli⁵⁸. Ode dvora císařského už Vojtěchovy kroky vedly do Hnězda na Boleslavovi I. Chrabrému. Teprve jeho prostřednictvím byl kontaktován pražský dvůr: piastovští posli se prý tehdy dotazovali, zda se v Praze s Vojtěchem ještě počítá⁵⁹. Přepočítali se, v Čechách již o Vojtěchův návrat zájem neměli, neboť se prý Čechové obávali, že se jim Vojtěch bude za smrt svých bratrů mstít⁶⁰. Teď už Vojtěchovi nezbyvalo, než nastoupit cestu za mučednickou korunou, k „věčné slávě“. Osud jej dostihl v Prusích 23./24. dubna 997⁶¹.

Zpochybnili jsme již chronologické schéma Vojtěchova života, nastínili možné důvody Vojtěchova druhého útěku ze země a upozornili na jisté rozporů mezi údaji legend a soudobých pramenů, avšak nejasnými stále zůstávají okolnosti jeho prvního odchodu. Skutečnost o to závažnější, že se spolu s několika dalšími úvahami staly podnětem mnohdy velmi odvážných hypotéz ohledně mocenské situace na českém území (a obecně ve střední Evropě) na sklonku 10. století.

Notker píše, že se měl Vojtěch, znechucen svými neúspěchy, na radu svého probošta Wilika někdy na konci roku 989 vydat do Říma pro radu⁶². Papež mu doporučil, aby se odtrhl od bludného stáda, a tak unikl trestu věčného zatracení, který by jej s ním mohl stihnout⁶³. Vojtěch tedy rozdal stříbro, které měl při sobě⁶⁴, a rozhodl se vyrazit na pouť do Jeruzaléma⁶⁵. Když se o tom

⁵⁸ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 20, s. 26.

⁵⁹ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 26, s. 38–40. *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 23, s. 28–29: *Ergo quem suo labori adiutorem Deus preparavit, ducem Polonorum Bolizlauum rerum dubius petiit; cuius auxilio nuntios suos miserat ad populum sibi comissum et multociens contradicentem, interrogans si eum recipere uellet*. Může ovšem jít o topos, jenž si klade za cíl posílit obraz Vojtěcha jako vzorného biskupa, který je i přes příkoří odhodlán dostát svému úřadu.

⁶⁰ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 23, s. 29. Opět zřejmě jedna z ukázek Brunonova úsilí (ať už zamýšleného, nebo nechtěného) o maximální oslabení jakýchkoli vazeb mezi Vojtěchem a českými zeměmi. A opět tu je třeba myslet na to, kdy a kým byla tato skladba sepsána.

⁶¹ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 30, s. 47. Bez data *Sancti Adalberti Vita altera*; *Annales Quedlinburgenses ad A. 996*, vyd. M. Giese, [w:] MGH SRG, t. 72, Hannover 2004, s. 492; *Thietmari Chronicon*, ks. IV, rozdz. 28 (19), s. 165; *Annales Pragenses ad A. 997*, s. 377; *Cosmae Chronica*, ks. I, rozdz. 31, s. 55.

⁶² *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 12, s. 17.

⁶³ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 12–13, s. 17–19. Nelze zapomínat na důraz, který klade *Vita prior* na Vojtěchovo mnišství a kontemplaci, viz F. Lotter, *Das Bild des hl. Adalbert*, s. 105–106.

⁶⁴ Tamtéž, rozdz. 13, s. 19.

⁶⁵ Tamtéž, rozdz. 14, s. 20. Legendista zde využívá oblíbeného topu o vzájemném sblížení svěťce s vlivnou osobou.

dozvěděla císařovna Teofanu, obdarovala ho – prý okouzlená Vojtěchovou svatostí – stříbrem, jež světec záhy znovu rozdal⁶⁶. Bez prostředků vyrazil na cestu, avšak nakonec se mu zalíbilo v Monte Cassinu, kde se na čas usadil⁶⁷. Když se ovšem mniši pokusili „zneužít“ jeho biskupského svěcení, Vojtěch raději uprchnul⁶⁸. Nakonec však přeci jenom našel s pomocí a radou sv. Nila nový domov v klášteře sv. Alexia a Bonifáce, v němž na Bílou sobotu s papežovým souhlasem složil slavné sliby⁶⁹. Jeho štěstí ovšem údajně netrvalo dlouho, protože se v Římě objevil mohučský arcibiskup Willigis a požadoval Vojtěchův návrat k opuštěnému stádu⁷⁰. Na synodě v Římě pak spolu s českým poselstvem svou vůli prosadil a Vojtěch byl nucen vrátit se domů⁷¹.

I Bruno sice zprvu tvrdí, že Vojtěcha vyhnal neúspěch⁷², během líčení v dalších kapitolách však není v tomto směru příliš končízní⁷³. V Římě se podle Brunona pražský biskup setkal s Teofanu, která se v té době pokoušela napravit chyby svého manžela a péčí o jeho památku mu chtěla zajistit život věčný. Když se dozvěděla, že Vojtěch putuje do Jeruzaléma, obdarovala ho penězi, aby se modlil za jejího muže⁷⁴. Vojtěch však peníze rozdal chudým⁷⁵. Cestou se zastavil v Monte Cassinu, kde mu bratří poradili, že získat „spásu a slávu znamená nikoli přijít do Jeruzaléma, ale v Jeruzalémě dobře žít“⁷⁶. Na radu sv. Nila se vydal zpět do Říma, kde vstoupil do kláštera sv. Alexia a Bonifáce⁷⁷. Avšak Čechové se nakonec na svého biskupa rozvzpomněli a poslali poselstvo v čele s Vojtěchovým bývalým vychovatelem Radlou a mnichem Kristiánem, bratrem knížete⁷⁸. Ti se i s pomocí arcibiskupova listu domáha-

⁶⁶ Tamtéž, rozd. 14, s. 20–21.

⁶⁷ Tamtéž, rozd. 15, s. 21–23.

⁶⁸ Tamtéž, rozd. 15, s. 22–23.

⁶⁹ Tamtéž, rozd. 16, s. 23–24. Rok uvádějí pouze české prameny, které vycházejí ze společné předlohy, a tak se na jejich společný hlas nemůžeme až tak úplně spolehnout. Citují je zde v pozn. 31.

⁷⁰ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 18, s. 26–27.

⁷¹ Tamtéž, rozd. 18, s. 26–28. Notker zmiňuje, že rozhodující úlohu sehrál [...] *primas frater [...] ducis, cuius terrę [...]*.

⁷² *Sancti Adalberti Vita altera*, rozd. 11, s. 13.

⁷³ Tamtéž, rozd. 12, s. 13.

⁷⁴ Tamtéž, rozd. 12, s. 13–15.

⁷⁵ Tamtéž, rozd. 12, s. 15.

⁷⁶ Tamtéž, rozd. 13, s. 15–16, zde s. 15: *Non Hierosolimi uenisse, sed Hierosolimis bene uixisse laus siue salus est.*

⁷⁷ Tamtéž, rozd. 14, s. 16–17.

⁷⁸ Tamtéž, rozd. 15, s. 17–18.

li Vojtěchova návratu u samotného papeže a nakonec zvítězili, neboť papež Vojtěchovi vrátil berlu a prsten a Čechové mu na oplátku slíbili, že budou poslušni jeho napomenutí⁷⁹. Vojtěch se tak mohl se ctí vrátit ke svému stolci⁸⁰.

Konfrontujeme-li vzájemně obě nejstarší vojtěšské legendy, vzbudí v nás pochybnosti již svou rozporností a neúplností. Příběhy, jež nám jsou jimi zprostředkovány, jsou si sice podobné, v podstatných detailech se však liší. Navíc obě historie vykazují jisté vnitřní pnutí: zatímco Bruno referuje o vrácení prstenu a berly papežem⁸¹, avšak netuší, že by se Vojtěch s papežem viděl někdy předtím, píše naopak Notker (nebo Canaparius) o setkání s papežem⁸², ale o vrácení berly a prstenu nic neví. Tyto rozpory však lze ještě vysvětlit jistou neuspořádaností narativu, nezvládnutím látky.

Obvykle se tato níže zmíněným vypravováním věří, a to snad ani ne tomu, co přesně napsali autoři nejstarších vojtěšských legend, jako spíše tomu, co tvrdí historiografický diskurz; Vojtěchův odjezd do Říma se pak vykládá jako důsledek Vojtěchových přehnaných ambicí. Tvrdívá se, že Vojtěch byl zapáleným reformátorem, radikálem nevhodným pro čerstvě christianizované země, který si ukrojil příliš velké sousto a nakonec prostě rezignoval, hledaje útěchu v útěku a nakonec v klášteře, mezi lidmi sobě blízkými, v komunitě. To dobře odpovídá dikci prvního *Života*, jež usiluje Vojtěcha stylizovat jako mnicha. Avšak již z hlediska kanonického práva musíme považovat předkládaný příběh za poněkud podezřelý. Nesmíme totiž zapomínat, že pokud by druhý pražský biskup skutečně utekl ze své diecéze, vážně by se prohřešil proti kanonickému právu a to by jej stálo úřad dokonce i v raném středověku⁸³. I kdyby k tomuto kroku Vojtěch měl legitimní důvod, jak se snaží prokázat Voigt, nic by to nezměnilo na faktu, že by Vojtěch prostě přestal být

⁷⁹ Tamtéž, rozdz. 15, s. 17–18.

⁸⁰ Tamtéž, rozdz. 15, s. 17–18. Opět s důrazem na legitimitu všeho Vojtěchova počínání H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, s. 64–65.

⁸¹ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 15, s. 17–18.

⁸² *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 12–13, s. 17–19.

⁸³ *Gratiani Concordantia discordantium canonum*, vyd. E. Friedberg, t. II, Leipzig 1879, ks. VII. 1. VI, s. 568 a C. XLVI, s. 585: *Pro infestationibus malorum non licet episcopo susceptum gregem relinquere*. Ibidem, kn. C. IX. QUESTIO III C. II, s. 606: *Sine metropolitani consensu extra suam diocesim nichil agat episcopus*. Existují i doklady ze staršího církevního práva, např. *Acta synodi Hohenaltheimensis*, [w:] *Concilia aevi Saxonici I (916–961)*, vyd. E.–D. Hehl, H. Fuhrmann, [w:] MGH LL, t. III. 1, Hannover 1987, rozdz. 26, s. 33 hrozí uprchlému knězi exkomunikací.

pražským biskupem⁸⁴ a Čechům by nic nebránilo ve volbě nového. Rovněž v případě, že by abdikoval, nemohl by být s pomocí mohučského arcibiskupa poháněn zpět. Žádné povinnosti by totiž zameškovávat nemohl, biskupem by v tom případě již nebyl. Navíc jaké důvody by knížete a Čechy vedly k tomu, aby se sháněli po údajně sobě nepohodlném biskupovi?

Na další problémy narazíme, pokusíme-li se vysvětlit přítomnost míšeňského biskupa Volkolda v Praze. Ten by zde bez Vojtěchova svolení vůbec nemohl vypomáhat, neboť působení mimo hranice vlastní diecéze bez svolení příslušného diecézního biskupa církevní právo přísně zakazovalo⁸⁵.

Tyto argumenty vážně zpochybňují různá tvrzení o definitivnosti Vojtěchova útěku, o jeho abdikaci na počátku 90. let. Náš rozbor naopak nasvědčuje spíše tomu, že se Vojtěch svého stolce nevzdal a záležitosti ve své diecézi uspořádal před svým odjezdem tak, aby na něj mohl po svém návratu bezpečně usednout. Ostatně i legendy hovoří spíše o Vojtěchově úmyslu poradit se s papežem, než o nějakém útěku ze země. Ten je spíše ne příliš vhodnou hypotézou části moderní historiografie.

Co tedy přivedlo Vojtěcha do Říma? Koncepci, která počítá s Vojtěchovým útekem z důvodů slavníkovsko-přemyslovského sporu, se zdála nahrávat numismatika. Již dlouho totiž známe slavníkovské ražby, které například před nedávnem Petr Charvát spojil s výnosem malínských dolů a považoval je za svědectví trvajících, i když skrytých „souboje“ mezi Boleslavem II. a chorobně ambiciózními Slavníkovci⁸⁶.

⁸⁴ Měl prý na to právo z toho titulu, že byl ve své diecézi odmítán (*Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 13, s. 19). Tvrdí to na základě dekretu Inocence III. H.G. Voigt, *Adalbert von Prag*, s. 58–64, který obecně usiluje o to, aby prokázal naprostou legitimitu Vojtěchova jednání. Tuto verzi podporuje pouze Kosmova historika o Vojtěchově údajném záměru předat biskupství bratrovi knížete Boleslava Strachkvasovi, viz *Cosmae Chronica*, ks. I, rozdz. 29, s. 52–53.

⁸⁵ Kvůli tomu vypukl např. dlouholetý spor mezi místně příslušným biskupem a arcibiskupem mohučským, jeho nadřízeným, o právo sloužit mše v Gandersheimu, viz K. Görich, *Der Gandersheimer Streit zur Zeit Ottos III. Ein Konflikt um die Metropolitanrechte des Erzbischofs Willigis von Mainz*, ZRGKA 79 (1993), s. 56–94.

⁸⁶ P. Charvát, *Boleslav II. Sjednotitel českého státu*, Praha 2004, s. 145–149 jako poslední z dlouhé řady badatelů. Problém ovšem je, že podobně jako u dalších mincí české provenience se ukazuje, že jde spíš o stříbro původu cizího, tedy o přetavené arabské mince severo-afrického původu, a že se na Kutnohorsku začalo s těžbou až podstatně později, protože ve své době byla tamní naleziště technicky nedostupná. Viz nikoli nesporné doklady u V. Šrein, *Příspěvek k objasnění původu stříbra v Čechách okolo roku 1000*, *Archeologie ve středních Čechách* 7 (2003), s. 625–631. Naopak v otonské říši převládal podíl domácího stříbra, viz H. Steuer, *Münzprägung, Silberströme und Bergbau um das Jahr 1000 in Europa: wirtschaft-*

Avšak Z. Petráň nejnověji upozornil, že slavníkovské ražby nejspíše nikoho ekonomicky neohrožovaly – je to dáno funkcí mince v tehdejší době, jež sloužila zejména v dálkovému obchodu a nebyla tedy „zlehčována“⁸⁷. A byl to také Petráň, kdo poukázal na naprostou neprůkaznost rekonstrukcí jednotlivých mincovních legend (a také chronologie jednotlivých typů): ty totiž jen kopírovaly vzory pražských příbuzných⁸⁸. Jediným „průkazným“ opisem je HIC DENARIUS EST EPIS., žádný důvod spojovat jej právě se sv. Vojtěchem však nemáme⁸⁹. Navíc ani mincovní motivy zřejmě nelze vykládat jako hrozbu směrem k Praze – takový postup by ostatně byl soudobým unikátem, neboť se v případě oněch motivů jednalo o běžnou křesťanskou ikonografii⁹⁰. Protipřemyslovsky se dle mého soudu ostatně nedá interpretovat ani titul DUX LUBICENSIS, neboť vůbec nebyl ambiciózní a Soběslavovi jako členu postranní větve přemyslovského rodu⁹¹ patřil⁹².

liche Aufbruch und technische Innovation, [w:] Aufbruch ins zweite Jahrtausend. Innovation und Kontinuität in der Mitte des Mittelalters, red. A. Hubel, B. Schneidemüller, Sigmaringen 2004 (= *Mittelalaterforschung* 4), s. 117–149.

⁸⁷ Z. Petráň, *Nejstarší české mince*, Praha 1998, s. 154–156. Z. Petráň rovněž argumentuje neprůkazností úvah o existenci práva mincovního regálu v Čechách v tak rané době. Jistotou jeho vývodů si v tomto směru nejsem jist, o situaci v tehdejších Čechách toho víme příliš málo. Navíc nelze vyloučit ani to, že Slavníkovcům právo ražby uděleno bylo. Mincovní regál patřil k těm privilegiím, která byla respektována i v 10. století, viz H.-D. Kahl, *Reichsverfassung und Wirtschaft im Spiegel der Münz- und Geldgeschichte Thüringens. Ein Versuch*, JbGMOD 23 (1974), s. 34–98; P. Volz, *Königliche Münzhoheit und Münzprivilegien im Karolingischen Reich und die Entwicklung in der sächsischen und fränkischen Zeit*, Heidelberg 1967, s. 45–76; B. Kluge, *Deutsche Münzgeschichte von der späten Karolingerzeit bis zum Ende der Salier (ca. 900 bis 1125)*, Sigmaringen 1991, s. 23–78. Nepochybně ovšem hrála schopnost razit mince nějakou roli, jinak by se nikdo neobtěžoval s jejich přerážením. Šlo ovšem spíše o prestiž, protože kvalita stříbra i váha mincí byly v té době v zásadě stabilní. K vazbě mezi „přítomností krále“ a ražbou mince viz M. van Rey, *Die Münzprägung Karls des Kahlen und die westfränkische Königslandschaft, [w:] Die Stadt in der europäischen Geschichte. Festschrift Edith Ennen*, red. W. Besch et al. Bonn 1972, s. 153–184; k funkci karolínské mincovní ikonografie I.H. Garipzanov, *The image of authority in Carolingian Coinage. The ruler and Roman empire*, EME 8 (1999), nr 2, s. 197–218.

⁸⁸ Z. Petráň, *Nejstarší české mince*, s. 144–150.

⁸⁹ Tamtéž, s. 172.

⁹⁰ Tamtéž, s. 150–151. Myslí se běžnou v tehdeším umění, některé slavníkovské mincovní motivy jsou skutečně ojedinělé.

⁹¹ Naposledy D. Třeštík, *Počátky Přemyslovců (535–935)*, s. 420–426.

⁹² Jako *duces* byli označováni všichni Přemyslovci. Nověji bylo Z. Petráněm zpochybněno i čtení *dux lubicensis*, viz Z. Petráň, *Soběslavův titul libického knížete – další slavníkovský mýtus, [w:] Od knížat ke králům. Sborník ku příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*, red. E. Doležalová, R. Šimůnek. Praha 2007, s. 73–81.

Pokud bychom považovali pád Libice za výsledek sporu o mincovní regál, museli bychom zároveň vysvětlit, proč Boleslav likvidaci svých konkurentů tak odkládal. Ostatně i kdybychom mohli prokázat existenci regálů na českém území v 10. století, jako že nemůžeme, dalo by se vždy namítnout, že rovněž nemůžeme zavrhnout jejich případné udělení Slavníkovcům. Stejně tak nelze doložit, že k záboru malínského hradiště došlo roku 990. Tato hypotéza je sice údajně založena na poznacích archeologie, ta však – domnívám se – tak přesně datovat nedokáže. V daném případě spíše vychází z historiky formulované představy o přemyslovsko-slavníkovském soupeření. Avšak právě existenci tohoto sporu chtějí historikové (i s pomocí archeologických pramenů) prokázat. Neprokazatelný konflikt tedy hledaným důvodem Vojtěchova odchodu z Prahy být nemohl.

Rovněž se objevila hypotéza, jež počítala se zasazením Vojtěchova útěku do rámce širšího přemyslovsko-piastovsko-říšského konfliktu⁹³, který dle Labudy vypukl již v polovině 80. let 10. století.⁹⁴ Avšak první dějství tohoto sporu se zřejmě odehrálo až po Vojtěchově odchodu na sklonku roku 989⁹⁵. Mohlo tedy být důvodem Vojtěchova setrvávání v Římě zrada, jíž se prý dopustil svým souhlasem s kroky polského poselstva?⁹⁶ To do Říma přineslo donaci svého pána, knížete Měška, zvanou dnes *Dagomę iudex*. Vojtěchův souhlas však jistě nepotřebovalo, neboť se nejednalo o záležitosti církevní správy a s jeho biskupskou pravomocí toto darování vůbec nesouviselo⁹⁷. Prostřed-

⁹³ Tak např. N. Profantová [w:] *Velké dějiny zemí Koruny české I. Do roku 1197*, Praha – Litomyšl 1999, s. 311–316. S jinou pointou (a na základě odlišných premis) řeší problém Ch. Warnke, *Ursachen und Voraussetzungen*, s. 153–158 a po ní D. Třeštík, *Von Svatopluk zu Boleslaw Chrobry. Entstehung Mitteleuropas aus der Kraft des Tatsächlichen und aus einer Idee*, [w:] *The Neighbors of Poland in the 10th Century*, red. P. Urbańczyk, Warszawa 2000, s. 139–140.

⁹⁴ G. Labuda, *Studia nad początkami państwa polskiego*, t. I, Poznań 1987², s. 341–351. Profantová paradoxně odmítá důsledky, jež z Labudova konceptu plynou, tedy brzkou ztrátu Krakovska.

⁹⁵ Viz kapitola IV. 2. 3 mé chystané knihy.

⁹⁶ Zastánci této hypotézy ovšem nepočítají s tím, že chronologii jejího vzniku bezpečně vymezuje pouze nástup Jana XV. na papežský stolec na straně jedné a smrt Měška I. na straně druhé. Obvykle se interval zužuje na léta 990–992, tedy na dobu po Měškově výboji, avšak důkaz v tomto směru chybí.

⁹⁷ Existenci poznaňského biskupství před rokem 1000 na základě důsledné konfrontace „promagdeburských pramenů“ zejména s listem *Diplomata Ottonis I.*, vyd. T. Sickel, [w:] MGH DD, t. I, Hannover 1879–1884, nr 366, s. 502–503, vyvrátil po P. Kehrovi a dalších G. Labuda, *Organizacja Kościoła w Polsce w drugiej połowie X wieku i kościelne znaczenie zjazdu gnieźnieńskiego w roku 1000*, [w:] Týž: *Studia nad początkami państwa polskiego*,

nictvím *Dagome iudex* totiž Měšek zatím pouze zajišťoval hranice nárokovaných území jejich darováním sv. Petru⁹⁸. A naopak jistě platí úvaha, že pokud by polští vyjednavací získali Vojtěchův souhlas⁹⁹ s vyvázáním jemu podřízených území ze svazku s pražským biskupstvím, pokusili by se zřejmě získat arcibiskupství pro piastovské državy dříve. K tomu ovšem nedošlo. Z našich úvah proto nutně vyplývá, že ani teorie o Vojtěchově zradě nestojí na reálných základech. Otázku cílů Vojtěchovy cesty do Říma tedy musíme nechat otevřenou. Vyloučit nemůžeme ostatně ani tu možnost, že skutečně mířil na pouť do Jeruzaléma jako několik jeho nástupců: ta by také vysvětlovala jeho cestu na jih a delší zdržení v Monte Cassinu¹⁰⁰.

Vraťme se však ještě zpět v textu legendy a podívejme se, jak je zde vykreslováno Vojtěchovo působení v Čechách. V literatuře, a to jak v hagiografické, tak kritickohistoriografické, totiž Vojtěch vystupuje jako člověk ryze duchovní, natolik pohlcený svou představou ideální církve, že přestává vidět realitu a dostává se do konfliktu s okolní „barbarskou společností“.

t. II. Poznaň 1988, s. 448–474, 496–499. Z jeho rozboru také nepřímo vyplývá, že piastovské země tehdy byly církevně podřízeny přímo kurii, nikoli nějaké konkrétní metropoli.

⁹⁸ Tak např. Ch. Warnke, *Ursachen und Voraussetzungen*, s. 158–161. Koncilní usnesení a papežská rozhodnutí, jež cituje, se však týkají hranic církevních obvodů, nejsou tedy v případě *Dagome iudex* relevantní. Ostatně podle církevního práva platilo, že se hranice církevní obvodů mají přizpůsobovat administrativním okrskům, viz *Concilium Chalcedonense ad A. 451*, rozd. 17, [w:] *Concilia oecumenica et generalis Ecclesiae catholicae aetatis patrum*, vyd. J. Alberigo, J.A. Dosseti, P.P. Joannou, C. Leonardi, P. Prodi, Bologna 1973, s. 95: *Si qua vero civitas imperiali potestate novata est, aut si protinus innoventur civiles dispositiones et publicas, etiam ecclesiasticarum paroeciarum ordines subsequantur*. Nelze však zamlčovat, že postoj církevních autorit se v tomto směru velmi různil; praxi v karolínské a otonské době neznáme, o snaze usouztažnit „politické“ a církevně správní hranice se však uvažuje, viz H.-J. Schmidt, *Kirche, Staat, Nation. Raumgliederung der Kirche im mittelalterlichen Europa*, Weimar 1999 (= *Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte* 37), s. 39–49, s odkazy na konkrétní případy na s. 59–85.

⁹⁹ Není ovšem vyloučeno, že zatímco Vojtěch souhlasil, zablokoval polské snahy jeho představený, arcibiskup Willigis.

¹⁰⁰ „Pravidelná“ doprava po Středozezemním moři totiž fungovala pouze mezi dubnem a řijnem, viz D. Claude, *Der Handel im westlichen Mittelmeer während des Frühmittelalters*, Göttingen 1985 (= *Untersuchungen zu Handel und Verkehr der vor und frühgeschichtlichen Zeit in Mittel- und Nordeuropa* 2/ Abh. d. Ak. d. W. in Göttingen: Philol.-hist. Klasse – Dritte Folge 144), s. 31–34. Výjimečně bylo možné přes moře cestovat i jindy, ale k tomu docházelo jen z velmi závažných důvodů, jak uvádí M. McCormick, *Origins of the European Economy. Communications and Commerce, A. D. 300–900*, Cambridge 2001, s. 454–467.

Představě o neúspěšném reformátorovi by zde nahrával i edikt, v němž Boleslav s českými velmoži umožňuje Vojtěchovi rozlučovat neprávoplatně uzavřená manželství, zřizovat kostely a vybírat desátky¹⁰¹. Při bližším prozkoumání tohoto listu dokonce zjistíme, že se jeho obsah kryje s těmi Vojtěchovými cíli, jež nám zprostředkovávají legendy: i ty zmiňují prodej křesťanských otroků nevěřícím, manželství kněží¹⁰² a mnohoženství laiků, nedodržování svátků a nové rozdělení biskupských desátků¹⁰³. Tzv. Canaparius a Bruno z Querfurtu stylizují Vojtěcha do role vzorného biskupa zase upozorňují na jeho snahy o proměnu a znovurozdělení biskupských důchodů¹⁰⁴, aniž by se zabývali jeho pastorační činností. Nejedná se o radikální výstřelky – snad s výjimkou odmítání manželství kněží, jako spíše o požadavky velmi praktické, jež měly do budoucna zajistit fungování české církve. Zároveň do značné míry omezovaly výkon práv majitelů „vlastnických“ kostelů¹⁰⁵, a tím posilovaly moc biskupa a nepřímo i knížete, který jej zaštitoval¹⁰⁶. Zde by bylo

¹⁰¹ CDB I, nr 37, s. 43.

¹⁰² Tohoto problému se dotýká i autor kázání *Ammonitio et exortatio episcopalis*, vyd. J. Zachová – ČCH 99 (2001), s. 288, dle D. Třeštíka a J. Zachové sám sv. Vojtěch. Připomeňme, že manželství kleriků byla v té době běžná v celém křesťanském světě.

¹⁰³ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 12, s. 17; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 11, s. 12–13.

¹⁰⁴ Spolu s pasážemi o Vojtěchově péči o chudé tato líčení do značné míry odvídají dikci ustanovení různých karolínských synod a, ovšem, legend o svatých biskupech, viz např. *Arnonis Instructio pastoralis*, rozdz. 10, [w:] *Concilia aevi Karolini I*, vyd. A. Wermighoff, [w:] MGH LL IV *Concilia*, t. 2.1, Hanover – Leipzig 1906, s. 200. Oba autoři tyto pasáže spojují s vyzdvižením jeho odtažitého vztahu k majetku a zdůrazněním jeho snahy vést prostý a přísný život – Bruno dokonce píše, že přísnější než klášterní, viz *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 9–12, s. 14–19; *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 11, s. 10–13. Snaha nějakým způsobem tento Vojtěchův krok omluvit však ve mně budí dojem, že nešlo jen o prázdnou floskuli či dílo Vojtěchových praktičtějších rádců. Ve stejném duchu se nese i „edikt“, citovaný v následující poznámce.

¹⁰⁵ U. Stutzem zavedený termín „Eigenkirche“ není přinejmenším pro české poměry příliš přesný, odpovídá jenom přibližně souboru různých práv uplatňovaný zakladateli a donátory vůči jim založeným nadáním, k institutu tzv. „zakladatelských práv“ v českém a moravském prostředí V. Vaněček, *Základy právního postavení klášterů a klášterního velkostatku ve starém českém státě*, 1–3, Praha 1933–1939 (= Práce ze semináře českého práva na KU v Praze 18, 22, 24).

¹⁰⁶ Podobné snahy jsou postižitelné i v říši, viz např. *Urkundenbuch des Hochstifts Hildesheim und seiner Bischöfe I. Bis 1221*, vyd. K. Janicke, Osnabrück 1965 (Nachdr. 1896), nr 49, s. 38: ante 16. 7. 1013: [...] *constituto, ut omnes presbyteri per nostrum episcopatum, qui matriculas vel capellas tenent, decimationes dotales, quas tributario iure ante nostra tempora laicis vel ceteris personis dederunt, ad restaurandas ecclesias sibi commisas ob perpetuam memoriam nostri vel antecessorum nostrorum in posterum et deinceps sibi retineant ea tamen ra-*

možné spatřovat hlubší příčiny případných rozporů mezi Vojtěchem a velmoži. Pochopitelně nikdy nebudeme vědět, zda Vojtěch skutečně podobné snahy vyvíjel, je však alespoň zřejmé, že se soudobí legendisté nebránili tomu, aby jej mj. stylizovali jako vzorného biskupa zcela praktických zájmů.

V souladu se snahami o posílení moci biskupa (a nepřímou i knížetem) jistě bylo i založení kláštera na Břevnově¹⁰⁷, prvního mužského kláštera v Čechách, který se zároveň mohl stát jistým východiskem misie, a to jak prostřednictvím jejího materiálního zajištění, tak pro možnost využít tamní komunitu při pastorační činnosti¹⁰⁸. Vojtěch a Boleslav zajistili klášter velmi dobře: privilegii knížete Boleslava II.¹⁰⁹, i papeže Jana XV¹¹⁰.

tionem, ut idem presbyteri singulis annis singulos denarios huc ad principale altare XVIII kl. Febr. persolvant et synodali conventionem factam missam et preces pro totius imperii salute insimul facientes nostrae ex parte fractionem panis accipiant, ne lassati fratres redeundo deficient in via. Podobný akt představuje listina krále Wichtreda, vystavená se souhlasem sněmu roku 716, srov. <http://www.aschart.kcl.ac.uk/content/charters/text/s0022.html>.

¹⁰⁷ *Sancti Adalberti Vita prior*, rozd. 18, s. 28* pouze v rukopisech Pr₃ a Tr ze 14. století. Víru v tradici o založení klášterního provizoria v Doubravníku u Plzně vyvrátil J. Sláma, *Plzeň–Doubravka*, s. 25–29, který také sestavil přesvědčivý Vojtěchův itinerář pro léta 992–993.

¹⁰⁸ Založení kláštera jako opory misie a církevní moci bylo běžnou strategií karolínské doby; nejinak tomu bylo i později: ze známějších lze zmínit kláštery Fulda a Hersfeld, jež také umožňovaly prostřednictvím společných donací i jistou integraci elit. Podobné důvody zřejmě vedly Boleslava I. Chrabrého k založení kláštera v Miedzirzeczci. Srov. *Petri Damiani Vita beati Romualdi*, vyd. G. Tabacco, [w:] *Fonti Storici Italiani*, t. 94, Roma 1957, rozd. 26–28, s. 54–64; *Vita Quinque fratrum eremitarum*, vyd. J. Karwasinska, MPH s.n., t. IV. 3. Warszawa 1973, rozd. 6, s. 41–42. K tomu srov. A. Pleszczyński, *Bolesław Chrobry konfratrem eremitów św. Romualda w Międzyrzeczu*, *Kwartlanik Historyczny* 103 (1996), s. 5–9, 20 a G. Labuda, *Szkice historyczne jedenastego wieku. I. Najstarsze klasztory w Polsce*, [w:] *Z badań nad dziejami klasztorów w Polsce*, Toruń 1995 (= *Archeologia historica Polona* 2), s. 7–73.

¹⁰⁹ CDB I, nr 375, s. 347–350; CDB V. 1, nr 45, s. 95–97. Že nějaký starobylý Boleslavův akt zřejmě skutečně existoval, dokázali R. Koss, *Kritische Bemerkungen zu Friedrichs Codex diplomaticus nec non epistolaris regni Bohemiae. Studien zum älteren böhmischen Urkundenwesen I*, Prag 1911 (= *Prager Studien aus dem Gebiete der Geschichte* 11), s. 67–69 a pozn. 45, s. 68 a nověji J. Pražák, *Privilegium pervetustum Boleslai*, [w:] *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*. *Sborník statí o jeho významu a postavení v českých dějinách*, red. M. Bláhová, I. Hlaváček, Praha 1993, s. 13–24. Jistě se však bude třeba ještě zamyslet nad zprávou *Zlomku inventáře kláštera Břevnovského z let 1390–1394*, vyd. J. Truhlář, VKČSN: třída fil.–hist.–jazykozp. 1888, 1889, s. 284: *Item cisticula cum litteris 11 dominorum ducum, ex quibus due sunt in papiro*.

¹¹⁰ CDB I, nr 38, s. 43–46. K této listině viz naposledy J. Žemlička, *K hodnověrnosti listiny Jana XV. pro klášter v Břevnově (31. V. 993)*, [w:] *Milénium břevnovského kláštera (993–1993)*, s. 25–39, který s výhradami opět obhájil její pravost. Jedná se nejenom o konfirmaci donace Boleslavovy a Vojtěchovy, ale také o protekční privilegium, jímž se klášter přijímá pod ochranu sv. Petra.

V předchozím výkladu jsme nastínili některé nové interpretace vojtěšských legend. Ty pochopitelně vrhají i jisté světlo na oprávněnost našich představ o charakteru těchto skladeb. Dosud totiž bylo na ně nahlíženo jako na dosti bezpečná „faktografická“ svědectví, a to jenom proto, že byla sepsána brzy po Vojtěchově smrti a s pomocí zpravodajů jemu blízkých. Legendy ale vznikly s jiným než „zpravodajským“ úmyslem¹¹¹, což nutně muselo formovat sdělovaný text. Nakolik je pochybené důvěřovat jednomu z textů, ostatně ukazuje již to, jak se autoři vyrovnali s Vojtěchovým dětstvím: Tak *První legenda* charakterizuje sv. Vojtěcha jako cudného mladíka¹¹², naopak Bruno o něm tvrdí, že se nijak nevymykal z řad svých vrstevníků a jeho proměnu v horlivého duchovního způsobila údajně až smrt hříšného biskupa Dětmara¹¹³. Nelze přitom rozhodnout, která z těchto verzí je „pravdivější“, neboť hagiografický žánr (a vyprávění obecně) zná obě narativní strategie, a tak víra většiny současných dějepisců ve vyšší míru pravděpodobnosti Brunonova líčení svědčí spíše o větší podmanivosti jím nabízené zápletky – Brunonova verze totiž nabízí zvrát, drama, zatímco verze první pouze předem daný a zřejmý vývoj od takřka dokonalého k dokonalému¹¹⁴. Nelze přitom tvrdit, že by užití „topu“ (spíše literárního motivu) vylučovalo snahu znázornit, co se událo: lidská komunikace je nutně „topická“ a sám jazyk není ničím jiným než relativně ustálenou, „topickou“ strukturou umožňující komunikaci¹¹⁵. Je-li tedy život nějakého světce stylizován jako paralela k *Vita Benedicti*, může to být doklad

¹¹¹ K pojmu „causa scribendi“ v souvislosti se středověkou literaturou nověji G. Althoff, *Causa scribendi und Darstellungsabsichten: Die Lebensbeschreibung der Königin Mathilde und andere Beispiele*, [w:] *Litterae medii aevi. Festschrift für Johanne Autenrieth zur ihren 65. Geburtstag*, red. M. Borgolte, H. Spilling, Sigmaringen 1988, s. 117–133.

¹¹² *Sancti Adalberti Vita prior*, rozdz. 2, s. 4–5.

¹¹³ *Sancti Adalberti Vita altera*, rozdz. 2, s. 4.

¹¹⁴ K pojmu „zápletky“, *fabule* v souvislosti s pojmy *fabule* a „diskursu“ viz např. U. Eco, *Šest procházek literárními lesy*, Praha 1997, s. 48–53. Neznamená to, že by se pojem „topu“ a „skutečnosti“ vylučoval. Naopak. Nicméně na základě znalosti literárního textu jako takového nelze rozhodnout, zda se vztahuje i k proběhnuvšímu ději, nebo zda pouze hraje určitou roli v rámci textu. Zcela jistě odkazuje užití jistého motivu pouze na snahu využít jej v určité textové strategii. Svědčí o tom ostatně i zde prezentovaný případ. Ke vztahu mezi literárním dílem a realitou z hlediska literární kritiky P.A. Bílek, *Hledání jazyka interpretace k modernímu prozaickému textu*, Brno 2003 (= Teoretická knihovna 8), s. 179–265, případně E. Auerbach, *Mimesis. Zobrazení skutečnosti v západoevropských literaturách*, Praha 1968.

¹¹⁵ K literárnosti „běžného“ jazyka viz zejména M. Turner, *Literární mysl. O původu myšlení a jazyka*, Brno 2005 (= Teoretická knihovna 12), případně G. Lakoff, M. Johnson, *Metafory, kterými žijeme*, Brno 2002 (= Teoretická knihovna 3). V zásadě na to upozornil již

snahy světce napodobovat sv. Benedikta nebo doklad snahy autora legendy onoho světce tímto způsobem druhotně stylizovat¹¹⁶. Vzhledem k tomu, že pro raný středověk míváme často k dispozici jen jeden text, lze mezi nastíněnými možnostmi jen těžko vybírat. Problémem spíše je, pokud případná moderní biografie tyto informace pouze reprodukuje a nanejvýš odkazuje k analogiím v dalších textech. Stává se totiž nutně výsledkem spíše naivního přístupu k textu, který nemá valnou poznávací hodnotu. Legendisté totiž nezachycovali život sv. Vojtěcha, ačkoli o to možná usilovali, ale spíše o něm vydávali křesťanské svědectví, které utvářeli možná na základě podobně kusých informací, jakými dnes disponujeme my.

Stranou úvah staršího bádání zůstávalo i to, že vojtěšské legendy vznikly za zcela jiné historické situace, tj. po Vojtěchově smrti a v souvislosti s rokem 1000, v době, kdy již bylo zcela jasné, že se cesty sv. Vojtěcha a Čechů rozešly. Obojí, Vojtěchova smrt i události předvečer roku 1000, muselo nutně poznamenat spolehlivost „paměti“ oněch tak ceněných svědků¹¹⁷. Lidská paměť totiž spíše zpřítomňuje a vysvětluje, než aby věrně, jednotně zrcadlila minulé, představuje problém *sui generis*, jež teprve musí být podroben historické kritice, místo aby se stal pevným a nezpochybnitelným fundamentem dalších úvah. Jak se mohla tato paměť proměnit již po jediném roce, ukazuje ostatně případ *Bertinských análů* z pera předního franckého intelektuála a rovněž i mocného politika Hinkmara z Remeše¹¹⁸.

např. F. Saussure, *Kurz obecné lingvistiky*, Praha 1996, když upozorňoval na podmíněnou arbitrárnost znaků.

¹¹⁶ Skupinu badatelů, jež se pokoušejí užít legendu jako pramen poznání běhu událostí, reprezentuje F. Lotter, *Antonius von Lérins und der Untergang des Ufernorikums. Ein Beitrag zur Frage der Bevölkerungskontinuität im Alpen-Donau-Raum*, *Historische Zeitschrift* 212 (1971), s. 265–315. Po „skutečném“ průběhu vraždy sv. Václava pátrá i D. Třeštík.

¹¹⁷ Nelze zde bez dalšího rozlišovat mezi „individuální“ a „kolektivní“ paměti, neboť obě jsou jenom protilehlými póly jednoho celku. K „individuálnímu“ rozměru paměti a k jejímu konstruktivistickému charakteru viz J. Fried, *Der Schleier der Erinnerung. Grundzüge einer historischen Memorik*, München 2004; případně z psychologů W. Kintsch, *Gedächtnis und Kognition*, Berlin – Heidelberg – New York 1982, z hlediska sociologie N. Luhmann, *Sociální systémy: nárys obecné teorie*, Brno 2006. K problému zkoumání *memoriae* a obecně kulturní paměti viz přehledně O.G. Oexle, *Memoria als Kultur*, [w:] *Memoria als Kultur*, red. O.G. Oexle, Göttingen 1995 (= Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 121), s. 9–78. Srov. také J. Assmann, *Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku*, Praha 2001.

¹¹⁸ Srov. M.M. Meyer-Gebel, *Zur annalistischen Arbeitsweise Hinkmars von Reims*, Francia 15 (1987), s. 75–108.

Z našich předchozích úvah vyplývá, jak pracný je proces analytického konstruování života sv. Vojtěcha z raných legend a útržků dalších zpráv. Na co však nesmíme nikdy zapomenout je, že o hodnotě mnoha svědectví rozhoduje právě kontext, do kterého se je pokoušíme zasadit. Psaní života sv. Vojtěcha tak je a vždycky bude nejenom výpovědí o něm samém, ale i o nás a naší době.